

Den nya doktorsexamen:

Doktorsavhandlingar i nationalekonomi 1970—1983*

Artikeln ger en översikt av hur den nya doktorsexamen kommit att tillämpas i ämnet nationalekonomi. De ursprungliga intentionerna bakom dagens system för forskarutbildning har inte kunnat fullföljas. Antalet disputationer är lågt jämfört med antalet doktorander och genomsnittsåldern vid disputationer är betydligt högre än vad som var avsett. Också genomsnittsåldern bland de nyantagna till forskarutbildning är hög — ca 30 år — varför man inte kan vänta sig en sjunkande examensålder under de närmaste åren.

Dagens system för forskarutbildning trädde i kraft den 1 juli 1969, dvs för femton år sedan. Detta är ett fullgott motiv för att granska resultatet av reformen för forskarutbildningen i nationalekonomi. Jag skall i denna artikel, förutom en inledande översikt av utvecklingen av reglerna, ta upp några frågor kring (i) utvecklingen av antalet disputationer, (ii) de disputerades åldersfördelning, (iii) avhandlingarnas ämnesinriktning och (iv) urvalet av opponenter.

Syftet med översikten är att ge ett underlag för debatten om forskarutbildning och forskarrekrutering. Det finns nämligen några orosmoln. Jämfört med antalet doktorander är antalet

disputationer lågt. Genomsnittsåldern bland de disputerade är hög och visar ingen tendens att sjunka. Merparten av dem som disputerar tillhör fortfarande grupper som började sin forskarutbildning i slutet av 1960-talet eller i början på 1970-talet. En mycket stor andel av de hittills disputerade är födda under 1940-talet. Det har konsekvenser både för dem som tillhör denna grupp och för dem som är yngre vad gäller möjligheterna att få forskartjänster vid universitetet.

I den allmänna debatten är det två andra problem som dominerar: förekomsten av vissa enstaka problemavhandlingar, som många menar inte har klarat "skamtröskeln", och avhandlingarnas allmänna kvalitetsnivå. De nu

Professor ESKIL WADENSJÖ är verksam vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Hans forskning har under de senaste åren varit inriktad på diskrimineringsteori samt de handikappades inkomst- och arbetsmarknadsförhållanden.

* Jag har haft stor hjälp av Lennart Erixon vid upprättandet av den disputationsförteckning som denna artikel huvudsakligen bygger på och av Inger Munkhammar, SCB Örebro, med bearbetningar av forskarutbildningsregistret vid Statistiska centralbyrån. Jag är också tacksam för synpunkter som bl a Robert Erikson, Lars Jonung, Lena Schröder, Claes-Henric Siven, Ann-Charlotte Ståhlberg och Hans Tson Söderström lämnat på tidigare versioner.

omdebatterade avhandlingarna har lagts fram inom ämnena industriell organisation, sociologi och transportteknik. Tidigare avhandlingar, som fört till samma typ av debatt och i några fall blivit underkända, har förekommit inom företagsekonomi och pedagogik. För merparten av avhandlingarna gäller att de lagts fram inom discipliner som saknar en fast teoretisk tradition.

Nationalekonomi har hittills inte haft någon i denna bemärkelse omdebatterad avhandling. Ingen avhandling som lagts fram har underkänts och så vitt jag har kunnat utröna har inte heller någon ledamot av någon betygsnämnd röstat för underkänt. Det kan tyda på att den interna prövningen och seminarieverksamheten fungerar tillfredsställande i detta avseende.

Jag tror inte heller att avhandlingarnas genomsnittliga kvalitet är något som bör ge anledning till bekymmer. Det är klart att den genomsnittliga nivån ligger under nivån för de gamla gradualavhandlingarna, men den ligger enligt min mening klart över den genomsnittliga nivån för licentiatavhandlingarna och är tillräckligt hög jämfört med de krav man kan ställa på en fyra-årig forskarutbildning. Att forskarutbildningen inte tar fyra år utan längre tid är ett annat problem till vilket jag återkommer. Den oro som finns i en del andra ämnen är kanske ett uttryck för att doktorsavhandlingarna inom dessa utgör en mycket stor del av forskningen (se Nybom [1983]). Inom nationalekonomi är detta inte fallet utan merparten av forskningen utförs av redan disputerade forskare.

Den nya doktorsexamen

Fram till den 1 juli 1969 fanns två forskarexamina — licentiatexamen och doktorsgrad. För båda krävdes en skriftlig avhandling och för licentiatexamen i regel också en genomgång av ett

kursprogram. Licentiatavhandlingen trycktes i regel inte men skulle vara tillgänglig för granskning en viss tid. Doktorsavhandlingen skulle däremot vara tryckt och försvaras vid en offentlig disputation. För doktorsgraden fastställdes betyget på avhandlingen av fakulteten efter förslag av en betygsnämnd. Betyget på en licentiatavhandling fastställdes av examinerator, men skulle anmälas i fakulteten där ledamöter kunde reservera sig mot beslutet.

En statlig utredning, 1963 års forskarutredning, fick till uppgift att se över detta system. Enligt direktiven skulle man försöka finna en gemensam forskar(doktors)examen. Ett viktigt syfte med en sådan sammanslagning var enligt direktiven att korta ner studietiden. Utredningen kom år 1966 med ett förslag som följde direktiven (SOU [1967:67—68]). Doktorandkurser och utökad handledning skulle bidra till den önskade utvecklingen.

Riksdagen följde den proposition [1969:31] som byggde på utredningen och beslutade om en ny doktorsexamen som skulle gälla från den 1 juli 1969 (SFS 1969:50 och SFS 1969:327). För denna blev kraven dels en avhandling, dels ett genomgången kursprogram. Under en övergångstid skulle redan registrerade kunna ta licentiatexamen (till 1 juli 1971 senare förlängt till 1 juli 1972) eller doktorsgrad (till 1 juli 1974). För båda examina fanns möjlighet att få dispens för senare examination.

Betyget på avhandlingen fastställdes under de första åren av examinerator ensam och kunde endast vara godkänt eller underkänt. Det skulle motiveras med ett skriftligt utlåtande. Utredningen hade föreslagit att fakulteten skulle besluta efter förslag från en betygsnämnd. Den skulle i sin tur utgå från ett skriftligt förslag från fakultetsopponenten. Motiveringen för att slopa de graderade betygen var att minska omfattningen av avhandlingarna och där-

med förkorta tiden för forskarutbildningen. Av samma skäl maximerades tryckningsstödet till att avse 160 sidor mot tidigare det dubbla.

Av ovanstående framgår att en av de viktigaste grunderna för förändringen var att få ner studietiden och därmed få doktorander som var yngre än tidigare när de disputerade. "De studerande bör enligt utredningens förslag normalt kunna avlägga doktorsexamen vid ca 28 års ålder. Utredningen betonar emellertid att individuella avvikelser från normalstudietiden — såväl uppåt som nedåt — kommer att inträffa beroende på exempelvis den enskilde doktorandens forskarbegåvning och studieintensitet eller på avhandlingens karaktär" (Proposition [1969:31], s 19).

Förutom lägre krav än för den gamla doktorsgradsavhandlingen skulle kursprogrammet och utökad handledning leda till att en doktorsexamen skulle ta fyra år (fem år för dem som hade assistenttjänst). Handledningen skulle utökas. Utredningen föreslog en maximering av antalet doktorander per handledare till 5 eller 6 heltidsstuderande. I propositionen framförs dock inget sådant förslag med hänvisning till olikheterna mellan olika vetenskapliga discipliner.

Den nya doktorsexamen fick i likhet med den gamla doktorsgraden ett offentligt disputation förfarande med i regel dock endast en opponenter per disputation. I förarbetena betonades att disputationen mer än tidigare borde få karaktär av vetenskapligt seminarium.

Utredningen hade övervägt förslag om att opponenter måste hämtas från en annan institution än den vid vilken avhandlingen framläggs. Med hänvisning till att vissa ämnen endast är representerade vid ett universitet i landet och att nödvändig kompetens även i vissa andra fall endast finns vid en institution, avstod utredningen från ett sådant förslag.

Publiceringsformen kom i den nya examen att ligga närmare den tidigare doktorsavhandlingen än licentiatavhandlingen. Avhandlingen skulle i regel vara tryckt även om den också kunde presenteras i enklare form, tex i stencil. I utredningen underströks att avhandlingarna i ökad utsträckning borde bli internationellt tillgängliga genom publicering på engelska, franska eller tyska.

Reglerna för doktorsexamen har i stort varit oförändrade sedan 1969. Dock gjordes vissa förändringar från den 1 juli 1974 (SFS 1974:133). I stället för att en examinator sätter betyget sätts det av en betygsnämnd bestående av tre eller fem ledamöter. Från den 1 juli 1974 får betyget på en doktorsavhandling inte motiveras. Vid oenighet i betygsnämnden får inte heller avvikande mening motiveras. Argumentet för att införa en betygsnämnd var att minska variationen i minimikraven på avhandlingarna, ett argument som delvis fick genomslagskraft genom några omdiskuterade avhandlingar. Argumentet för att avskaffa den skriftliga motiveringen var att undanröja en, via de skriftliga utlåtandena, återinförd betygsgradering och därmed förlängda studietider.

Under de båda senaste åren har doktorsavhandlingarnas kvalitet debatterats. Debatten har utlösts av några avhandlingar som visserligen har blivit godkända men där många, inklusive ledamöter i de aktuella betygsnämnderna, menat att minimikraven för godkänt inte uppfyllts. Kritiken har därvid bl a gällt förfarings sättet vid utnämmandet av betygsnämnden. Institutionen vid vilken disputationen äger rum och framför allt doktorandens handledare har i regel ett avgörande inflytande över vilka personer som kommer att ingå i nämnden. UHÄ presenterade i september 1983 ett förslag som syftade till att minska risken för att avhandlingar med alltför låg kvalitet godkänns

Tabell 1. Antal disputerade för doktorsexamen i nationalekonomi fördelade efter disputationsår och läroanstalt.

	Göteborg	Lund	Stockholm	HHS ^a	Umeå	Uppsala	Totalt
1970	1	0	1	1	0	0	3
1971	0	0	1	0	0	0	1
1972	0	2	2	3	1	0	8
1973	0	1	1	1	0	1	4
1974	0	3	0	2	0	1	6
1975	3	1	5	3	0	2	14
1976	7	2	5	2	2	1	19
1977	3	4	2	1	1	0	11
1978	1	2	1	1	1	1	7
1979	3	2	2	3	0	0	10
1980	0	2	1	1	2	0	6
1981	1	3	3	2	1	2	12
1982	3	2	4	2	1	2	14
1983	3	3	3	1	1	0	11
Samtliga år	25	27	31	23	10	10	126

^a HHS = Handelshögskolan i Stockholm.

(UHÄ [1983 a]). Huvudpunkten i förslaget var fasta betygsledamöter (två av fem) och att handledaren endast skulle få delta men inte vara ledamot i betygsnämnden. Efter remiss ändrade UHÄ sitt förslag på den sista punkten. Handledaren skall alltså enligt detta fortfarande kunna vara ledamot (UHÄ [1983 b]).

Enligt förslaget skall betygsnämnden också kort motivera sitt beslut. Detsamma gäller ledamot som har skiljaktig mening. Det är ett krav som framförts i flera sammanhang som ett sätt att höja kvaliteten på avhandlingarna. Även om det klart uttalas i UHÄ:s skrivelse att omdömet inte får innehålla en kvalitetsbedömning så är det svårt att se hur en sådan bedömning skall kunna undvikas.

Antal disputerade med ny doktorsexamen t o m 1983

De tre första disputationerna i nationalekonomi enligt den nya ordningen ägde

rum under 1970. Det är klart att dessa tre personer och många av dem som disputerade under åren närmast efter hade påbörjat sin forskarutbildning före den 1 juli 1969. En del bedrev studier för licentiatexamen, andra höll på med en doktorsavhandling av äldre typ men ändrade sina planer. Flera som var inskrivna som licentiander vid förändringen av examenssystemet gjorde först en licentiatavhandling och sedan en avhandling för doktorsexamen. Den senare ofta en vidareutveckling av den förra.

Av *tabell 1* framgår att 126 personer har disputerat i nationalekonomi enligt den nya ordningen fram till och med 1983.¹ Av de 126 disputerade är nio kvinnor. Om man bortser från de inledande åren (fram till och med 1973) så har antalet disputerade varit 11 om året

¹ En förteckning över disputationerna ingår som bilaga till en något utförligare resultatredovisning som kommer i Institutet för sociala forsknings meddelandeserie under hösten 1984.

Tabell 2. Antal aktiva doktorander och antal forskartjänster (professorer, docenturer, forskarassistenttjänster) på fakultetsanslag

Forskarstuderande för doktorsexamen	Göteborg	Lund	Stockholm	HHS	Umeå	Uppsala	Totalt ^c
genomsnitt ht 1971—vt 1977	59	45	50	15	7	35	210
genomsnitt ht 1977—vt 1983	38	46	67	15	16	43	222
genomsnitt ht 1971—vt 1983	49	45	59	15	12	39	216
Antal registrerade som aktiva minst en termin ht 1969—vt 1983	147	157	223	49	68	139	783
Antal forskartjänster 1973/74 ^a	8	7	7	— ^b	3	5	30 ^d

^a uppgifterna för Lund och Stockholm inkluderar tjänster i internationell ekonomi.

^b uppgift saknas.

^c Dubbelregistreringar förekommer. Därför överensstämmer inte summan av antalet studerande vid de olika läroanstalterna med totalantalet studerande.

^d exklusive HHS.

Källor: Forskarstuderande: Bearbetningar av forskarutbildningsregistret vid SCB Örebro.
Handledartjänster: UKÄ-rapport 1975:5.

i genomsnitt, vilket något överstiger antalet med licentiatexamen under åren närmast före denna examen upphörde.

Antalet med doktorsexamen överstiger markant antalet som tidigare fick doktorsgrad. Antalet doktorsgradsavgångar var aldrig mer än några stycken per år. Av tabellen framgår också fördelningen på olika läroanstalter. Stockholms, Lunds och Göteborgs universitet och Handelshögskolan i Stockholm har 31, 27, 25 respektive 23 disputerade medan Umeå och Uppsala båda har 10. Dessa skillnader återspeglar delvis skillnader i antal handledare och antal doktorander (som i sin tur kan bero på antalet handledare).

En grov bild av de bakomliggande resurserna vid de olika läroanstalterna visas i *tabell 2*. Av den framgår antalet forskartjänster på fakultetsanslag under läsåret 1973/74 och antalet dokto-

randen under perioden 1971—1983. Doktorander som varit registrerade som icke-aktiva har uteslutits. De senare uppgifterna är självklart behäftade med stor osäkerhet. Gränsdragningen mellan aktiv och icke-aktiv kan variera mellan institutioner och över tiden. En jämförelse mellan antalet disputerade och antalet någon gång registrerade forskarstuderande visar att Handelshögskolan har relativt sett många disputerade medan Uppsala universitet har relativt sett få.

Jämfört med antalet doktorander är disputationerna få. Antalet disputationer har om man bortser från de inledande åren varit 11 om året. Antalet aktiva doktorander har hela tiden varit ca 220. Om antalet doktorander och disputationer om året hade varit konstant 220 respektive 11 och inflödet och utflödet lika stort samt utflödet endast hade

Tabell 3. Ålder^a för disputerade i nationalekonomi för doktorsexamen 1970—1983.

	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median	Antal i olika åldersintervall		
				29 år el- ler yngre	30—39 år	40 år el- ler äldre
Göteborg	35,4	5,0	34	0	19	6
Lund	33,1	3,8	33	4	22	1
Stockholm	36,2	5,1	36	2	23	6
HHS	33,2	4,0	32	3	18	2
Umeå	34,7	5,2	34	3	5	2
Uppsala	35,5	5,9	33	1	6	3
Totalt	34,6	4,8	33	13	93	20

^a Åldern har beräknats som disputationsår minus födelseår.

skett genom disputation skulle detta ge en genomsnittlig studietid om 20 år. Merparten som lämnar forskarutbildning gör det dock utan att ha disputerat. Det behöver inte i och för sig innebära misslyckade studier; kurser i doktorandutbildning kan naturligtvis ha ett självständigt värde bortsett från eventuell doktorsexamen.

Den tid doktorandutbildningen genomsnittligt tar verkar emellertid ha ökat om utvecklingen inom nationalekonomi motsvarar den inom andra samhällsvetenskapliga ämnen. Medianen för tid mellan doktorsexamen och första avlagda grundexamen har inom samhällsvetenskaplig fakultet stigit från 14,5 till 22 terminer mellan 1974/75 och 1980/81 medan den redovisade nettostudietiden samtidigt ökat från 9 till 12,2 terminer. (Se Statistiska Meddelanden, Serie U.)

Det är viktigt att komma ihåg att personer som disputerat för doktorsexamen inte utgör hela tillskottet av forskare i nationalekonomi på den svenska arbetsmarknaden under den här behandlade perioden. Förutom de som avlagt licentiatexamen eller fått en doktorsgrad i början av 1970-talet har många i Sverige nu verksamma ekonomer avlagt doktorsexamen utomlands, främst i USA. Mot detta skall ställas att inte så

få av dem som disputerat i Sverige är verksamma utomlands. Det gäller främst dem med utländsk grundexamen som efter doktorsexamen i många fall flyttat från Sverige.

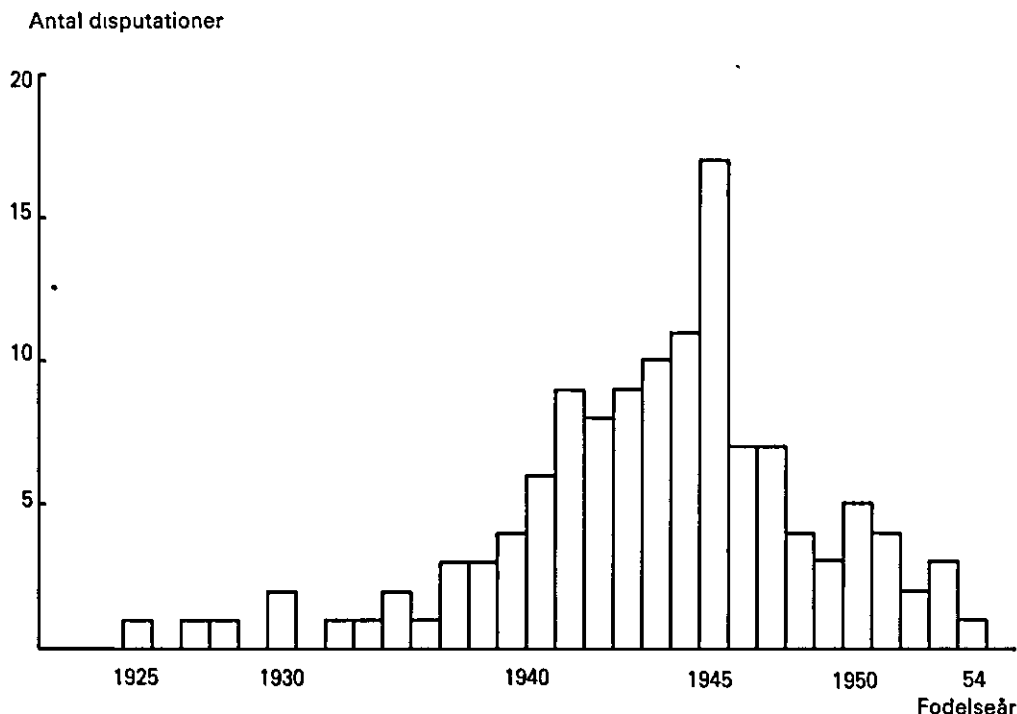
De disputerades åldersfördelning

Ett av huvudsyftena med reformen var att påskynda examensarbetet och sänka disputationsåldern. Enligt utredningen som ledde fram till det nya examenssystemet skulle den normala åldern vara 28 år. Av tabell 3 framgår att detta mål inte uppnåtts. Medelåldern för de disputerade har varit 34,6 år (median 33 år) med en standardavvikelse på nästan 5 år. Endast 13 av de 126 var under 30 år medan betydligt fler, 20 doktorander, var 40 år eller äldre.

Det finns vissa skillnader mellan universitetet. Som framgår av tabellen är de disputerade genomsnittligt yngst vid Lunds universitet och Handelshögskolan i Stockholm och högst vid Stockholms universitet. Ingenstans ligger emellertid genomsnittsåldern i närheten av de av utredningen förespråkade 28 åren.

1963 års forskarutredning gjorde beräkningar av den genomsnittliga åldern vid examen. Den var för licentiatexamen i samhällsvetenskapliga ämnen

Figur 1. Disputerade fördelade efter födelseår.

34,2 år och för doktorsgrad inom humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen 39,5 år (SOU [1967:68]). Uppgifterna avser i båda fallen år 1963. Genomsnittsåldern för den nya doktorsexamen ligger således betydligt närmare den för licentiatexamen än den för den gamla doktorsgraden.

En förklaring till den höga genomsnittsåldern skulle kunna vara att en del som hade licentiatexamen valde att disputerat för den nya doktorsexamen och att dessa drar upp genomsnittet. Dessa bör vid införandet av den nya forskarutbildningen ha disputerat under åren närmast efter 1969. Man skulle då vänta sig en fallande disputationsålder över tiden. En prövning med hjälp av regressionsanalys ger emellertid inget stöd åt denna hypotes. Det finns andra faktorer som pekar i en annan riktning. En sådan faktor är den ojämna tillströmningen av doktorander. Antalet nyregistrerade var störst de första åren, inte

bara beroende på att det fanns ett bestånd av tidigare forskarstuderande utan också beroende på att fler läste på 60-poängsnivån och att fler gick vidare till forskarutbildning under slutet av 1960-talet och de första åren av 1970-talet. Det ger en tendens till stigande genomsnittsålder vid disputation.

Ett tydligt sätt att visa betydelsen av de grupper som började i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet är att studera fördelningen efter födelseår bland dem som disputerat. Denna framgår av figur 1. Av figuren kan man utläsa att två tredjedelar är födda på 1940-talet — totalt 85 av 126 disputerade. Över hälften av alla disputerade är födda 1940—1945. Denna ojämna åldersfördelning är inte utan konsekvenser. Jag återkommer till denna fråga i den sammanfattande diskussionen.

Hur kommer då genomsnittsåldern vid disputation att utvecklas i fortsatt-

Tabell 4. Ålder för forskarstuderande i nationalekonomi 1971—1983.

Läsår	Nyantagna			Samtliga aktiva (höstterminerna)		
	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
1971/72	26,0	2,4	26	29,4	4,7	28
1972/73	26,4	3,0	26	29,8	4,8	29
1973/74	26,9	4,5	26	30,1	4,6	29
1974/75	28,3	5,0	27	30,6	4,7	30
1975/76	28,4	4,5	28	31,4	5,6	31
1976/77	28,2	6,2	26	31,8	6,1	31
1977/78	28,9	5,4	28	32,1	5,7	31,5
1978/79	29,5	5,0	29	32,4	4,9	32
1979/80	29,5	4,6	29	32,7	5,1	32
1980/81	30,9	7,4	28	32,9	5,6	32
1981/82	29,8	6,3	28	32,9	5,6	32
1982/83	29,9	5,2	28	32,9	5,6	32

Källa: Bearbetningar av forskarutbildningsregistret vid SCB Örebro.

ningen? Ett sätt att belysa denna fråga är att se på genomsnittsåldern för dels samtliga forskarstuderande, dels de nyantagna. Utvecklingen sedan läsåret 1971/72 framgår av *tabell 4*. Genomsnittsåldern för såväl de nyantagna som samtliga aktiva forskarstuderande har i genomsnitt blivit högre fram till början av 1980-talet. Den har därefter varit ungefär oförändrad. Genomsnittsåldern för de forskarstuderande är nu ca 33 år medan de *nyantagna* i genomsnitt är 30 år, dvs två år äldre än vad 1963 års forskarutredning menade skulle bli den normala *examensåldern*. Det är med tanke på den höga genomsnittsåldern för de nyantagna knappast rimligt att vänta sig en sjunkande *examensålder* under de närmaste åren.

Avhandlingarnas ämnesinriktning

Vi har gjort ett försök till ämnesmässig klassificering av avhandlingarna och därvid använt samma indelningsgrund som *Journal of Economic Literature* utnyttjar. Varje avhandling har hänförts till endast ett område. Klassificeringen

är naturligtvis inte oproblematiske. Hur skall t ex en avhandling som med hjälp av input-outputanalys behandlar jordbruket i ett utvecklingsland klassificeras? Efter *metod* (ämnesområde 2), efter *sektor* (ämnesområde 7) eller efter typ av *ekonomiskt system* (ämnesområde 1)? Jag vill understryka att ämnesfördelningen bör tolkas med betydande försiktighet.

Resultaten av klassificeringsförsöken framgår av *tabell 5*. Som synes finns det en spridning över samtliga tio ämnesområden. Få avhandlingar kan dock betraktas som renodlat inriktade på att utveckla eller bedöma kvantitativa metoder (ämnesområde 3). Däremot är det självklart så, att en mycket stor del av avhandlingarna utnyttjar kvantitativa metoder. De är dock klassificerade på andra ämnesområden.

Likaså behandlar få avhandlingar ämnen som företagsadministration, företagsfinansiering m m (ämnesområde 5), frågor som framför allt företagsekonomer kommit att behandla.

Av störst intresse är kanske de skillnader som finns mellan de olika universiteten. Lund och Umeå har t ex en, re-

Tabell 5. Disputationer fördelade efter ämnesområden och läroanstalt.

Ämnesområden	Göteborg	Lund	Stockholm	HHS	Umeå	Uppsala	Samtliga
0 General Economics; Theory; History; Systems	3	2	8	5	1	0	19
1 Economic Growth; Development; Planning; Fluctuations	2	5	4	3	0	1	15
2 Quantitative economic methods and data	1	0	1	1	0	0	3
3 Domestic monetary and fiscal theory and institutions	1	2	4	1	1	2	11
4 International economics	4	2	6	3	1	0	16
5 Administration; Business finance; Marketing; Accounting	0	0	1	0	0	2	3
6 Industrial organization; Technological change; Industry studies	6	0	4	5	1	1	17
7 Agriculture; Natural resources	1	5	2	3	0	1	12
8 Manpower; Labor; Population	2	3	1	2	3	2	13
9 Welfare programs; Consumer economics; Urban and regional economics	5	8	0	0	3	1	17
Summa	25	27	31	23	10	10	126

lativt övriga universitet, hög andel inom områdena arbetsmarknad, bostadsmarknad, socialpolitik (ämnesområde 8 och 9). Å andra sidan har Göteborgs och Stockholms universitet och Handelshögskolan relativt många som behandlar produktionsteori eller är studier av industribranscher (ämnesområde 6). Stockholms universitet och Handelshögskolan har också fler avhandlingar inom det som kan betraktas som allmän ekonomisk teori utan inriktning på något av de olika tillämpningsområdena. Denna klassificering innebär inte någon gradering av avhandlingarnas

teoretiska nivå eller deras bidrag till ekonomisk teori.

I förarbetena till förslaget om en ny doktorsexamen underströks att avhandlingarna i ökad utsträckning borde bli tillgängliga för en internationell publik. Merparten av avhandlingarna (antal disputerade) har varit på engelska, 67 av totalt 126. Andelen har ökat efterhand. Delvis beror det på att många doktorander haft annat än svenska som modersmål, men även en betydande del av de svenska doktoranderna har haft sina avhandlingar avfattade på engelska.

Tabell 6. Opponenten vid disputationer för doktorsexamen i nationalekonomi.

Opponenten från	Disputationer vid						Summa	
	Göteborgs univ	Lunds univ	Stockholms univ	HHS	Umeå univ	Uppsala univ	Antal	Procent
Samma univ	1	1	6	3	0	0	11	9
Övrigt Sverige	7	11	11	11	6	8	54	43
Danmark, Norge, Finland	11	10	5	4	3	2	35	28
Övrigt utland	6	5	9	5	1	0	26	21
Summa	25	27	31	23	10	10	126	100

Vid Lunds och Stockholms universitet och Handelshögskolan har majoriteten av de disputerade haft sin avhandling på engelska. Jämfört med licentiatavhandlingarna är det en stor förändring. Samtliga 22 licentiatavhandlingar i nationalekonomi vid Lunds universitet mellan 1923 och 1959 var på svenska. Mellan 1960 och 1973 var 18 licentiatavhandlingar på svenska och 6 på engelska. Av dem som disputerat för doktorsexamen i Lund har 12 haft svenska och 15 engelska som avhandlingsspråk.

För nya doktorsexamen utgår tryckningsbidrag för högst 160 sidor mot 320 sidor för den tidigare gradualavhandlingen. Avsikten var att på detta sätt få ner avhandlingarnas omfång. Merparten av avhandlingarna överstiger emellertid denna gräns. Den planerade ekonomiska spärren har inte varit effektiv. De flesta har kunnat bryta den genom att utnyttja forskningsanslag eller få tryckningsbidrag från annat håll än från universitetet.

Opponenten

Enligt 1963 års forskarutredning skulle disputationen för doktorsexamen mer än tidigare få karaktären av ett veten-

skapligt seminarium. Huvudsakligen har formen vid disputationen dock blivit vid den gamla även om det har funnits försök att påverka den så att fler än opponent och respondent deltar i disputationen. Opponentens roll är därvid oförändrat stor vid granskningen av avhandlingen.

Enligt utredningen borde opponenten i första hand hämtas *utanför* den institution vid vilken disputationen sker. Så har också skett i merparten fall. Endast i nio procent av fallen har opponenten hämtats från samma universitet (se *tabell 6*). Merparten av oppositioner vid eget universitet ägde rum under de första åren efter införandet av den nya doktorsexamen.

Närmare hälften av opponenterna har hämtats utanför Sverige, 28 procent från de nordiska grannländerna och 21 procent från andra länder. Av opponenterna från Norden var 10 danska, 2 finländska och 23 norska. Av dem från övriga länder har merparten varit från Storbritannien (7) eller USA (13). 88 personer svarar för de 126 oppositionerna. En person svarar för 6 oppositioner medan fyra personer opponerat fyra gånger.

Det finns vissa skillnader mellan universitetet. Göteborg och Lund har vid

mer än hälften av tillfällena haft opponenter hämtade utanför Sverige. Övriga universitet har vid de flesta tillfällena haft opponenter från Sverige. I Uppsala har 8 av 10 oppositioner gjorts av personer från Sverige och de övriga 2 av en person med svensk doktorexamen men verksam vid ett universitet utanför Sverige.

Några slutsatser

Det finns anledning att understryka vissa av de ovan redovisade resultaten, nämligen de som pekar på problem. Här skall jag framhäva fyra problem och i anslutning till presentationen diskutera möjliga vägar att gå för att lösa dem.

1. *Antalet disputationer är lågt jämfört med antalet aktiva doktorander.* För att öka antalet som fullföljer sina studier måste såväl forskarutbildningen som utbildningsfinansieringen förändras. Valet av avhandlingsämne och handledning måste komma tidigare än vad som nu ofta är fallet. Prioriteringen bland de utbildningsbidragssökande bör göras så att det blir möjligt att få utbildningsbidrag tidigare än efter flera års studier.
2. *Genomsnittsåldern vid disputationer är hög och visar inga tendenser att sjunka.* För att få en markant sänkt genomsnittsålder vid disputation behövs dels att doktoranderna påbörjar sina studier vid lägre ålder, dels att studietiden blir kortare. Med nuvarande linjesystem finns det ingen anledning att vänta sig att genomsnittsåldern för nyantagna doktorander kommer att sjunka. Förbättrad handledning och förbättrad studiefinansiering är troligen de faktorer som främst kan minska studietiden.
3. *De disputerade består till en mycket stor del av ungefär jämngamla doktorander födda under 1940-talet, som började sin forskarutbildning åren kring 1970.* Det leder i sin tur till en ojämn åldersfördelning bland forskarna inom ämnet. Merparten av dem som satsar på en fortsatt forskarkarriär av denna grupp har ännu inte fått fasta forskartjänster. Konkurrensen om dessa tjänster (professorer, docenturer) har ökat markant under senare år. För att inte forskningen skall förlora en stor del av denna generation av forskare behöver man se över möjligheten att skapa fler sluttjänster inom de närmaste åren.
4. *Den långsiktiga rekryteringen av forskare till ämnet.* Det finns få yngre doktorander i nationalekonomi. Den troligen viktigaste förklaringen är linjeuppdelningen på universiteten som starkt försvårat fördjupade ämnesstudier, i synnerhet för de ämnen där endast 20 poäng ingår i någon linje. På sikt kan även den stora gruppen av forskare födda på 1940-talet fungera som en spärr som gör att incitamenten och möjligheterna att gå vidare blir mindre. Långsiktigt är det därför viktigt att ett antal forskarrekruterings-tjänster reserveras för yngre forskare och forskartjänster utlyses med viss regelbundenhet (även om det skulle innebära att antalet forskartjänster skulle komma att variera).

Det kan finnas anledning att se närmare på hur man försökt lösa problemet med rekrytering av yngre forskare till universiteten i andra länder. Ett försök i en sådan riktning är inrättandet av forskningsprofessorer i Danmark. Dessa (femåriga) tjänster har inrättats för att man skall kunna hålla kvar mycket högt kvalificerade forskare, även när

det inte finns ordinarie professurer vakanta.² Villkoren vad gäller kringresurser till forskningsprofessorerna är mycket goda. Antalet tjänster är dock få; totalt, för alla forskningsområden tillsammans, är 25 tjänster beslutade.

I Danmark har också i maj 1984 beslutats om en forskarrekrutering som allt i allt omfattar 1 100 tjänster på mellannivå, av vilka 300 skall vara fasta tjänster — lektorat. De nya danska lektoraten är inte som de svenska universitetslektoraten rena undervisningstjänster, utan tvärtom "forskertiltinger med tillknyttede undervisningsforpligtelser". De första 164 tjänsterna skall tillsättas under hösten.

Det finns två saker att ta fasta på i den danska universitetspolitiken. För det första inrättas nya (tillfälliga) topp-tjänster för att stimulera forskningen och behålla forskarna inom universiteten och, för det andra, är *samtliga* mellantjänster vid universiteten forskartjänster med krav på viss undervisning, dvs man har inte som i Sverige en uppdelning mellan forskartjänster och undervisningstjänster. Vid en utbyggnad av antalet forskartjänster i Sverige bör

man dock uppmärksamma att Sverige i jämförelse med Danmark har få professurer, och att satsningen därför inte på samma sätt bör koncentreras på tjänster på mellannivå.

Referenser

- Nybom, T., [1983], "Insikter som förpliktar". *Tvärnsnitt*, nr 4.
- Proposition [1969:31], *Proposition angående forskarutbildning och forskarkarriär, m m.*
- Regeringens program till investeringsfremme [1982], Småtryck nr 30. Finansministeriet Budgetdepartementet. København, december.
- SFS [1969:50], *Om utbildning vid de filosofiska fakulteterna.*
- [1969:327], *Om ändring i kungörelsen 1969:50.*
- [1974:133], *Om ändring i kungörelsen 1969:50.*
- SOU [1967:67], *Forskarutbildning och forskarkarriär.* Betänkande avgivet av 1963 års forskarutredning.
- 1967:68, *Forskarutbildning och forskarkarriär.* Bilagor.
- Statistiska meddelanden, Serie U.
- UHÄ [1983a], *Förslag till ändrade bestämmelser om betygsnämndernas sammansättning.* 1983-09-30. Reg nr 700-3884-83.
- [1983b], *Skrivelse till utbildningsdepartementet. Förslag till ändrade bestämmelser om betygsnämndernas sammansättning.* 1983-12-10. Reg nr 700-3477-83.
- UKA-rapport [1975:5], *Planering för forskningsresurser.* Samhällsvetenskaplig fakultet.
- Undervisningsministeriet [1983], *Retningslinjer for administration af stipendier som forskningsprofessor.* 30 november.

² Se Regeringens program til investeringsfremme [1982] och Undervisningsministeriet [1983].